

Οἱ λαοὶ τῆς Ἰταλίας ἰδίᾳ, ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς τοποθεσίας τῆς χώρας αὐτῶν καὶ καθὸ πρωιμωτέρας τυχόντες πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ ὡς ἐκ τῆς προσεγγίσεως αὐτῶν πρὸς τὴν παπικὴν Ρώμην εἶνε οἱ πρῶτοι ρήξαντες κραυγὴν διαμαρτυρίας κατὰ τοῦ παπικοῦ καθεστώτος. Καθ' ἣν στιγμὴν ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων καὶ τῆς χειραφεσίας τῶν λαῶν ἀμφισβητεῖ τὸ δόγμα τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος, ἡ Ἰταλία, διὰ τῆς ἀναβιώσεως τῆς κλασικῆς παιδείσεως, ἀναζωογονεῖται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν πολιτικῶν παραδόσεων τῆς δημοκρατικῆς Ρώμης. Ὁ Γιβελλινισμὸς, ἡ πολιτικὴ ἰδέα, χειραφετουμένη ἀπὸ τῆς θεοκρατίας, διαμαρτύρεται κατὰ τῶν ὑπερβάσεων τῆς παπικῆς ἑδρας· ἐν τῷ τοποτήρητῇ τοῦ Ἰησοῦ, τῷ ἐπιγεῖφ Θεῷ τοῦ Βατικανοῦ, πρὸ τοῦ ὁποῦ τρέμει ὁ χριστιανικὸς κόσμος, ἀτενίζει τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἀσσυρίων καὶ τοὺς Καίσαρας τῶν Ρωμαίων· ἡ δὲ κραυγὴ αὐτοῦ, ἐξερχομένη ἀπὸ τῶν στέρνων τῆς ἰταλικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ὑβρίζομένης ἀνθρωπότητος, εἶνε προάγγελος τῆς μελλούσης ἐπαναστάσεως, ἐκδηλουμένης τὸ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τῶν μεγίστων αὐτῆς ἀνδρῶν, ἀρνούμενων τὸ ἐκκλησιαστικὸν κῦρος ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, τῇ τέχνῃ, τῇ πολιτείᾳ.

Προφήτης τῆς προαγγελομένης ταύτης ἀναγεννήσεως εἶνε ὁ φλωρεντῖνος ποιητὴς Δάντης Ἀλιγιέρης.

Ὡς πολίτης ἐλευθέρας πατρίδος ἐν τῷ μεταξὺ Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας ἀγῶνι, τῷ ἀπασχολοῦντι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας, ἔλαβε τὸ μέρος τῆς πρώτης. Μόνον ἡ κατίσχυσις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσιν ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς Ἰταλίας. Ἡ διαφθορὰ ἐτέλει τὰ ὄργια αὐτῆς ἐν τῇ παπικῇ Λύλῃ. Ἡ σιμωνία εἶχε καταστῆ θεσμὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· διὰ τοῦ χρυσοῦ μόνον ἠνοιγόγοντο αἱ πύλαι τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ δὲ Δάντης, κατανοῶν ὅτι διὰ τῆς ὑφισταμένης ἐκκλησιαστικῆς τάξεως οὐδὲν ἀγαθὸν καὶ γενναῖον ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος ἠδύνατο νὰ συντελεσθῇ, ἀπέβλεψεν εἰς τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν, ἧς τὸ κῦρος τοσοῦτον ἠμφισβητήθη ὑπὸ Θωμᾶ τοῦ Ἀκβινάτου, εἰς τὸν Μονάρχην, ὅστις διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ θὰ ἠδύνατο ν' ἀπελευθερώσῃ τὸν ἄνθρωπον.

Ταύτας τὰς ροπὰς τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀρχομένου νὰ χειραφετῆται ἤδη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αἰῶνος διετύπου ἐν τῷ πολιτικῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ *Μοναρχίας* (de Monarchia).

Ἡ Μοναρχία εἶνε τὸ πρῶτον δοκίμιον τῆς νεωτέρας πολιτικῆς θεωρίας, ἀπόπειρα χειραφετήσεως τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δυνάμεως. Ἄν ἐν τῇ θεοκρατικῇ πολιτείᾳ τοῦ Ἀκρινάτου τὸ πνευματικὸν ξίφος ἴσταται ὑπὲρ τὸ κοσμικόν, ἐν τῇ Μοναρχίᾳ ἴσταται ἐν τῇ αὐτῇ μοίρᾳ. Τὸ σοιοῦτο καθεστῶς εἶνε ὑπέρτερον παντὸς ἄλλου· σκοπεῖ δὲ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν τε πολιτῶν ἰδίᾳ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καθ' ὅλου.

Μόνον διὰ τοῦ καθεστῶτος τούτου πραγματοποιῆται τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον καὶ ἡ ἐλευθερία. Αὕτη εἶνε ἐπίσης ἡ ἀρχὴ τῆς κοσμικῆς Μοναρχίας. Τὸ ἀνθρώπινον γένος ἔχει ὡς ἄριστα τυγχάνον ἐλεύθερον· ἀλλ' ἡ ἐλευθερία αὐτοῦ ὑφίσταται πράγματι μόνον ὑπὸ τὸν καθολικὸν μονάρχην. Διότι πρέπει νὰ γνωσθῇ, ὅτι ἐλεύθερός ἐστιν ὁ αὐτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὄν, ὡς λέγει ὁ φιλόσοφος.

Τὸ τέως ὑπὸ τῶν θεωρητικῶν τοῦ Καθολικισμοῦ κηρυχθὲν δόγμα τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος, τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τοῦ μέσου αἰῶνος, διατυποῦται διὰ τοῦ Δάντου ἀντιθέτως ὡς πολιτικὴ ἀρχὴ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Μοναρχίας. Ὁ Μονάρχης εἶνε ὁ πολιτικὸς ἡγεμὼν, ἀνεξάρτητος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ, ἀμέσως ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐξαρτώμενος, οὐχι δ' ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς τοποτηρητοῦ του, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ θεωρητικοὶ τῆς ρωμαϊκῆς Αὐλῆς, οἵτινες, ὑπεύκοντες εἰς τὰ πάθη αὐτῶν καὶ τοὺς πόθους, παραφέρονται ὑπὸ τοῦ ψεύδους.

Ὁ ἄνθρωπος ἐκδηλοῦται ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ὡς θρησκευτικὸν καὶ ὡς πολιτικὸν ὄν· ἄρα χρῆζει διττῆς διευθύνσεως, τῆς πνευματικῆς τοῦ Πάπα καὶ τῆς κοσμικῆς τοῦ Αὐτοκράτορος, ὀφείλοντος νὰ ὀδηγῇ τὸ ἀνθρώπινον γένος πρὸς τὴν ἐπίγειον εὐδαιμονίαν. Ἀλλὰ τοῦτο τότε μόνον δύναται ἀληθῶς νὰ ἐπιτευχθῇ, ὅταν ἡ ἀυθεντεία τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας καταστῇ ἀνεξάρτητος τῆς ἐκκλησιαστικῆς.

Οὕτω τὰ δύο ξίφη τοῦ μέσου αἰῶνος συναντῶνται αὐθις ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ Δάντου· ἀλλ' ἴσα καὶ ἀνεξάρτητα ἀλλήλων. Διὰ τῆς Μοναρχίας λαμβάνει ὑπόστασιν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνθρωπίνης ἀτομικότητος καὶ χειραφετήσεως. Νέα ζωὴ, ἀσυνήθης τέως καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐκδηλοῦται ἀνὰ πᾶσαν τοῦ βιβλίου σελίδα. Καθῆκον τοῦ Μονάρχου εἶνε ἡ ὑπηρεσία τῆς ἀνθρωπότητος, διότι δὲν ὑφίσταται ὁ λαὸς ἕνεκα τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ τὸ ἄντικθον ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ. Οὕτως ἡ Πολιτεία

δὲν εἶνε παρὰ τῷ θεωρητικῷ τῆς Μοναρχίας τὸ ἀμαρτωλὸν δημιούργημα τοῦ Κάιν, ἐξαγνιζόμενον μόνον καὶ χρήσιμον καθιστάμενον διὰ τῆς κηδεμονίας καὶ τῆς διευθύνσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἡ ἐκδήλωσις τοῦ δικαίου, μόνον δι' αὐτῆς πραγματοποιμένου. Ὁ σκοπὸς τῆς Πολιτείας ἔγκειται ἐν τῇ πραγματώσει τοῦ σκοποῦ τοῦ δικαίου.

Ἐν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ ἐκδηλοῦται ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ Γιβελλινισμοῦ. Ἡ μεσαιωνικὴ σύλληψις τῆς Πολιτείας κατὰ τὰ δόγματα τοῦ Ἀκυινάτου ἀντικαθίσταται διὰ τῆς ἀναστάσεως τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, ἧς ἡ παλαιὰ σύστασις ἐσκόπει τοῦ τε ρωμαϊκοῦ λαοῦ, τοῦ καταστήσαντος αὐτὴν συμφώνως ταῖς ἀρχαῖς τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ κόσμου σύμπαντος τὴν εὐημερίαν. Ἡ ἐννοια τῆς ἐνότητος εἶνε ἡ ἐννοια καὶ τῆς θεωρίας τοῦ Δάντου. Μόνον δὲ δι' αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Πολιτείας δύναται νὰ εὐδαιμονήσῃ ἡ ἀνθρωπότης.

Ἀλλὰ διὰ τῆς τοιαύτης πραγματώσεως τῆς πολιτικῆς ἐνότητος ἐμελλεν ἅμα νὰ εὐδαιμονήσῃ καὶ ἡ Ἰταλία. Ὁ πρῶτος θεωρητικὸς τῆς γιβελλινικῆς ιδέας, ὁ συγχαρεὶς ἄλλοτε τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἀπὸ τῶν Ἀλπεων καταβάσει τοῦ γερμανοῦ αὐτοκράτορος πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ παπικοῦ ζυγοῦ, εἶνε ὁ πρῶτος προφήτης τῆς ἰταλικῆς ἐνότητος, πρὶν ἢ ἡ μεγάλη αὕτη ιδέα διατυπωθῇ καθαρώτερον διὰ τοῦ Νικολάου Μακιαβέλλη. Τὸ ὀρμέφυτον τῆς ἰσχυρᾶς ἰταλικῆς φύσεως ἐκδηλοῦται ἐξίσου παρὰ τῷ μυστικῷ ποιητῇ, τῷ συνεργάτῃ τοῦ Γιόττου καὶ τοῦ Φρά Ἀγγελικοῦ, ὅσω βραδύτερον παρὰ τῷ πραγματικῷ πολιτικῷ, τῷ συγχρόνῳ τοῦ Καίσαρος Βοργία. Παρ' ἀμφοτέροις κρατεῖ ἡ ρωμαϊκὴ περὶ Πολιτείας ιδέα· καὶ δὲν εἶνε τοῦτο ιδεῶδες μόνον πολιτικόν, ἀλλὰ καὶ πραγματικὸς σκοπός, συντελῶν πρὸς τὴν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας χειραφέτησιν τῆς Πολιτείας, τὴν ἀπελευθέρωσιν δὲ τῆς Ἰταλίας διὰ τῆς τελευταίας ταύτης. Ἐντεῦθεν τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἐκθραζόμενον διὰ τῆς ἀποθεώσεως τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας. Δίκαιον εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς νίκης· σκοπός, πρὸς ὃν δέον νὰ τείνη ἡ κοινωνία, εἶνε ἡ ἐπιτυχία· τῆς ἀρετῆς ἀντιπρόσωπος εἶνε ὁ δυνάμενος νὰ κατισχύσῃ, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας. Τοιοῦτο τὸ πρόγραμμα τῆς Μοναρχίας, τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τῶν ἀρχομένων αἰώνων ἐν Εὐρώπῃ, δι' οὗ ἐρρίπτοντο ἐν σπέρματι τὰ ἀπαίσια ἐκεῖνα, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἀναγκαῖα διὰ τὴν Ἰταλίαν δόγματα, ἅτινα ἐμελλον μετὰ τρεῖς αἰῶνας νὰ καθιερωθῶσιν εἰς

πλήρες πολιτικὸν σύστημα ὑφ' ἑτέρου φλωρεντίνου, γράφοντος Ἐγκόλπιον τοῦ Ἰγερμόνος, ἐν' ἀπολαύσει τῆς θλιβεραῆς φήμης, ἣτις μέχρι τῆς σήμερον βαρύνει ἐπὶ τῆς μνήμης αὐτοῦ καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἰταλίας.

Ἡ Μοναρχία εἶνε ζωηρὰ ἐκδήλωσις τῆς πολιτικῆς ἐξεγέρσεως τῆς νεωτέρας Εὐρώπης, τεινούσης νὰ χειραφετηθῆ ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς. Ἡ διαμαρτύρησις αὕτη δὲν ἦτο ἀλλοτρία πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν χρόνων ἐκείνων, καθ' οὓς ἐγράφετο τὸ βιβλίον μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Φλωρεντίας ἐξορίαν τοῦ Δάντου. Διεφθαρμένη ἐκκλησία προκαλεῖ τὴν σύντρονον σκέψιν τῶν ἐλευθέρων πνευμάτων, ζητούντων θεραπείαν τῶν κοινωνικῶν δεινῶν διὰ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, ἣτις τότε ἐφαίνετο ἀντιπροσωπευομένη παρὰ τῷ γερμανῷ αὐτοκράτορι Ἐρρίκῳ τῷ ἀπὸ Λουξεμβούργου, τῷ παρακλήτῳ σωτῆρι, τῷ προωρισμένῳ ἀποκαταστήτῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν δικαιοσύνην. « Ἦλθεν εἰρήνην φέρων, ὡσεὶ ἦτο Θεοῦ ἄγγελος »· ἔγραφε τότε ὁ φλωρεντῖνος ιστοριογράφος Δῖνος Κομπάνης· καὶ ἀληθῶς τοιαύτη ἦτο ἡ πίστις τῆς Ἰταλίας, προσδοκώσης καὶ ἀπὸ τοῦ ξένου τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐνότητος αὐτῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας, ὅπερ ἐρρίφθη τὸ πρῶτον ἐν δημοσίᾳ συζητήσῃ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τῆς Θείας Κωμωδίας, ἵνα ἐπαναληφθῆ ἐπὶ ματαίῳ ὑπὸ τοῦ Μακιαβέλλη, μέχρις οὗ λάβῃ ὄστᾶ, σάρκα καὶ ὑπόστασιν ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἰταλίᾳ.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης ἡ Μοναρχία καθιεροῖ οὐσιώδη σταθμὸν μεταβάσεως ἀπὸ τῆς θεοκρατικῆς τάξεως τοῦ μέσου Αἰῶνος εἰς τὸν ἐλεύθερον βίον τῆς νεωτέρας Εὐρώπης. Ἡ θεωρία τοῦ Δάντου δὲν φέρει βεβαίως τὸν καθαρὸν τύπον τῆς νεωτέρας θεωρίας· εἶνε ἐν τούτοις περιφανῆς ἐκδήλωσις τοῦ ἀληθοῦς πολιτικοῦ πνεύματος τῆς κοινωνίας, ἡ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας χειραφέτησις αὐτῆς. Ἡ Μοναρχία σημαίνει τὸ τέλος τῆς πολιτικῆς τοῦ μέσου Αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ τὸ προοίμιον τῆς νεωτέρας πολιτικῆς ἐπιστήμης. Οὕτω τὸ θεοκρατικὸν δίκαιον παρασύρεται ἄρδην ὑπὸ τοῦ νέου ἱστορικοῦ ρεύματος. Τὸ δίκαιον τῆς ἐλευθέρας ἐρεύνης, τὸ δίκαιον τῆς ἐπιστήμης, θεμελιώδες κοινωνικὸν δόγμα, ἐπικρατεῖ τοῦ δόγματος τῆς πίστεως καὶ τῆς παραδόσεως. Ἐγκαινίζεται ἕκτοτε μέγας κοσμοϊστορικὸς ἀγὼν· ἐν τῇ Θρησκείᾳ, ἐκδηλούμενος διὰ τῶν προδρόμων τῆς Μεταρρυθμίσεως· ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ, εὐρισκούση ἄσυλον ἐν τοῖς καθ' ἑκάστην ἰδρυο-

μένοις πανεπιστημίοις· ἐν τῇ Πολιτείᾳ, διατρανωθεὶς διὰ τῶν ἐσωτερικῶν στάσεων ἐν Εὐρώπῃ καὶ διὰ τῆς χειραφετήσεως οὐκ ὀλίγων Κοινοτήτων, ὑποθαλπουσῶν ζώπυρά τινα κοινωνικῆς καὶ ἀτομικῆς ἐλευθερίας· ἐν τῇ Ἐθνικότητι, ἀποκαλυπτομένης τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ ἀτομικότητος τῶν λαῶν πρὸ τῆς ἐνοτικῆς παμβασιλείας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τοιούτῳ ἰδεῶν καὶ στοιχείων συμφυρμῷ ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς ἡ Ἀναγέννησις, καταχέουσα ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὸ ὑγιὲς καὶ ζείδωρον πνεῦμα, ὅπερ ἐδημιούργησεν ἄλλοτε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ Ρώμης, ἐξεδηλοῦτο δ' αὖθις μετ' ἴσης δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ μετ' ἴσης ἐπιτυχίας, ἐν τῇ νέᾳ Εὐρώπῃ, καὶ ἰδίᾳ ἐν Ἰταλίᾳ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ἡ περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας Θεωρία τῆς Ἀναγεννήσεως.

Ἡ πολιτικὴ Γρηγορίου τοῦ Χιλδεβράνδου, τὸ θεοκρατικὸν δόγμα τοῦ Ἀγγελικοῦ Διδάκτορος δὲν κατορθοῦσι νὰ σαγηνεύσωσιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὰ πνεύματα ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἡπείρῳ. Ἡ συνείδησις τῶν λαῶν ἐκδηλοῦται ὅσημέραι ἐλευθερωτέρα καὶ μᾶλλον αὐτόνομος. Ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου ἤδη αἰῶνος ἄρχεται ἀναπνέων ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἐν τῇ Δύσει, οἷον ἐκλιπόντων τέλεον τῶν φόβων τελικῆς καταστροφῆς, οὓς ἐνέπνευσε πρὸς στιγμὴν ἡ αἵρεσις τῶν Χιλιαστῶν. Μεγάλαι κοσμοϊστορικὰ γεγονότα ἀναπτύσσουσιν εὐρυτέρους ὀρίζοντας. Αἱ Σταυροφορίαι καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἐπελθοῦσα ἐπικοινωνία Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, ἡ ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη τῶν Ἀράβων, πολεμία πρὸς τὰ κρατοῦντα δόγματα, ἡ εὐρεσις χειρογράφου τῶν Πανδεκτῶν ἐν Ἀμάλφῃ, ἐξ οὗ ἀνεζωπυρήθησαν τὰ πολιτικὰ πρότυπα τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας, ἡ ἐπὶ τοῦ Ἀβαιλάρδου ἀκμὴ τοῦ πανεπιστημίου τῶν Παρισίων, καταστάντος κέντρου διανοητικῆς ζωῆς καὶ κινήσεως τῆς Εὐρώπης, ἡ διὰ τῶν λυρικῶν ἀοιδῶν ἐξέγερσις τοῦ ποιητικοῦ πνεύματος ἐν Προβηγκίᾳ καὶ τῇ μεσημβρινῇ Γερμανίᾳ, ἡ γοτθικὴ Μητρόπολις, μεγαλοπρεπὲς προανάκρουσμα τοῦ ἀναγεννωμένου τεχνικοῦ αἰσθήματος τοῦ νέου κόσμου, πάντα ταῦτα τὰ προοίμια ἀρχομένης ζωῆς ἐκδηλοῦνται τελειότερον κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς Ἀναγεννήσεως, ἀφ' οὗ νέα ἐγκαινίζεται

ιστορική περίοδος και ἐν τῇ τέχνῃ και ἐν τῇ ἐπιστήμῃ και ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Ὅτι χαρακτηρίζει ἰδίᾳ τὸν αἰῶνα τοῦτον εἶνε ἡ δίψα πρὸς τὸ ἰδεῶδες, ἡ ἐπάνοδος ἄρα εἰς τὴν κλασικὴν Ἑλλάδα, τὴν κατ' ἐξοχὴν πραγματώσασαν τοῦτο ἐν τῷ θαυμασίῳ βίῳ της. Ἡ ἀναβιοῦσα κοινωνία, μόλις διαρρήξασα τὸν κλοιὸν τῆς θεολογικῆς ἀύθεντείας, τρέπεται πρὸς τὰς τολμηροτάτας τῶν σκέψεων, ὑπολαμβάνουσα ὅτι δι' ἑνὸς ἄλματος δύναται νὰ πραγματώσῃ τὰ γενναιότατα τῶν ὀνείρων και τὰ παραβολώτατα τῶν σχεδίων. Ἡ κατὰ τῶν δογμάτων τοῦ μέσου Αἰῶνος ἀντίδρασις παρέχει αὐτῇ ἔκτακτον σθένος. Ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐκδηλοῦντος αὖθις τὴν σκέψιν αὐτοῦ, ἡ κοινωνία ἐκείνη πράγματι ἀναγεννᾶται ἐν ὅλῃ τῇ πίστει και τῇ ἐμπνεύσει, τῇ χαρακτηρίζουσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα κατισχύει ἐν τῇ κοινωνίᾳ, χειραφετοῦν αὐτὴν ἀπὸ τῆς θεολογίας, ἣτις ἀναθεματίζει τὴν ἐξέγερσιν ταύτην, ζητοῦσα νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς προφήτας αὐτῆς διὰ προγραφῶν και καταδιώξεων. Μιᾶ τῶν ἡμερῶν τοῦ αἰῶνος ἡ πρώτη τῶν θεολογικῶν σχολῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ἡ ὀρθόδοξος Σορβόννη, ἐπιφωνεῖ τετέλεσται! διὰ τὴν θρησκείαν, βλέπουσα ὅτι ἡ αἰρετικὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος τείνει νὰ κατισχύσῃ τῆς κανονικῆς λατινικῆς, ἐν ἣ ἐγράφοντο αἱ προσευχαὶ και αἱ κατηχήσεις τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα ἐν μέσῳ τῶν καταδιώξεων τούτων θριαμβεύει και νικᾷ, δίδουσα ζωὴν και σθένος εἰς τὸν ἐκνευρισμένον ἐκεῖνον κόσμον. *Temporis progressu vincit veritas*, ἐπιφωνεῖ ὁ Ἐρασμος, ὁ πρῶτος τῶν ἑλληνιστῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, ὁ ἴσα τῷ Λουθήρῳ και τῷ Μελάγχθονι συμβαλλόμενος εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων και τὸν κατὰ τῆς παπικῆς ἀρχῆς ἀγῶνα. Εἶχε πίστιν ἐπὶ τῷ θριάμβῳ αὐτοῦ ὁ ἐξ Ὀλλανδίας σοφός, βλέπων τὸ μὲν τὴν ἀπόγνωσιν και τὴν σύγχυσιν τῶν ἀντιπάλων του, τὸ δὲ τὸν ἐνθουσιασμόν και τὴν εἰλικρινεῖαν, μεθ' ἧς εἰργάζοντο οἱ ἀπόστολοι τῆς νέας ἰδέας.

Αἱ ποικίλαι τάσεις τῆς Ἀναγεννήσεως ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ και τῷ ἀνθρωπίνῳ ἐπιστητῷ ἐκδηλοῦνται κατ' ἐξοχὴν διὰ τῆς τέχνης. Ὡς ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ἡ Ἀναγέννησις οὖει ταῖς χάρισι, τῇ τέχνῃ, ὑπὸτάσσουσα εἰς τοὺς γοητευτικοὺς αὐτῆς τύπους τὴν οὐσίαν τῆς ἰδέας και τὴν πραγματικότητα. Ἡ τέχνη αὕτη εἶνε κατ' ἐξοχὴν ἡ ἐκδηλώ-

σις ἐλευθέρου πνεύματος, ἀποκαλύπτοντος τολμηροτάτας σκέψεις διὰ τῶν συμβόλων αὐτῆς καὶ τῶν παραστάσεων. Ἡ τέχνη, ἥτις χθὲς ἀκόμη ἦτοθεραπαινὶς τῆς θεολογίας, μηδὲ βῆμα τολμῶσα νὰ προβῆ ἐπέκεινα τῶν ὁρίων τῆς ὀρθοδοξίας, καθίσταται ἤδη βασιλὶς, σίβυλλα, φθεγγομένη τοὺς χρησμοὺς τοῦ νέου κόσμου διὰ θαυμασίων δημιουργημάτων· ἡ τέχνη αὕτη εἶνε τὸ προανάκρουσμα τῆς νέας ἐπιστήμης, ἥτις μικρὸν ἀκόμη καὶ θ' ἀναπτύξῃ πλήρη, τέλειον τὸν κυρίαρχον αὐτῆς λόγον, ἀλλ' ἥτις, πρὶν ἢ ἔτι ἐκδηλωθῆ διὰ τῶν ἐξόχων σκέψεων τοῦ Λουθήρου, τοῦ Βάκωνος καὶ τοῦ Καρτεσιῦ, τῶν μεγάλων ἀπελευθερωτῶν τοῦ λόγου, ἔμελλε νὰ προαγγελθῆ διὰ τῶν κορυφαίων τῆς Ἀναγεννήσεως ἐν ἀπάσαις τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ταῖς ἐμφανείαις.

Τὸ πνεῦμα τοῦτο τῆς Ἀναγεννήσεως εἶνε κατ' ἐξοχὴν τὸ πλατωνικὸν πνεῦμα. Ἐν τῇ χριστιανικῇ σκέψει τῶν Σχολαστικῶν τοῦ μέσου Αἰῶνος ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν φιλόσοφος, παρέχων τὴν λύσιν πάντων τῶν ἐπιπροσθούντων ἐν τῷ βίῳ ζητημάτων, οὗ τὸ κῦρος δεσπόζει καθ' ἅπασαν τὴν μακρὰν περίοδον τῶν σκοτεινῶν ἐκείνων χρόνων· ἀλλ' ἡ μέθοδος τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰ καὶ ἐμπειρική, ἐπὶ τῆς ἱστορίας βασιζομένη καὶ τῆς παρατηρήσεως, ὑποβληθεῖσα εἰς τοὺς τύπους καὶ τὴν αὐστηρὰν λογικὴν τῆς Ἐκκλησίας, περιέβαλε τὸ πνεῦμα ἐντὸς στενῶν καὶ καθωρισμένων ὁρίων, καταστήσασα αὐτὸ ἄγονον. Ὁ Ἀριστοτέλης ἠρμηνεύετο πρὸς τούτοις αὐθαιρέτως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ὑπὸ τὸ ἄρχον τῆς Ἐκκλησίας δόγμα, χωρὶς οὐδόλως νὰ ἐξεγείρῃ τὸ πνεῦμα, τρέπον αὐτὸ πρὸς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν παρατήρησιν· οὕτω κακῶς κατανοηθεῖς, ἐλαχίστην ἔσχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν τάσεων τῶν χρόνων ἐκείνων, δεσμευθέντων ἐντὸς τῶν τύπων τῆς λογικῆς αὐτοῦ.

Ἀλλὰ διὰ τῆς Ἀναγεννήσεως ἡ ἀνθρωπότης, συγκινηθεῖσα ζωηρότερον καὶ καταληφθεῖσα ὑπὸ ποιητικῆς ἐξάρσεως, ἐτρέπη ἀντιθέτως, πρὸς τὸν Πλατωνισμόν, οἶονεὶ πρὸς νέον τοῦ βίου σύνθημα. Ὁ Πλάτων διὰ τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ εἶχε κατισχύσῃ τελέως ἐν τῇ συνειδήσει τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ Χριστιανισμοῦ χρόνους· πολλὰς αὐτοῦ ιδέας περὶ Θεοῦ, περὶ ψυχῆς, περὶ μέλλοντος βίου ἐθεώρησαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὡς προαγγελλούσας τὴν ἐμφάνειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ· ἡ δὲ κοινωνιστικὴ Πολιτεία, βασιζομένη ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ δόγματος κοινὰ τὰ τῶν φίλων, κατὰ πολλὰ

σημεία συνεσχετίζετο πρὸς τὸν κοινωνιστικὸν τῶν πρώτων χριστιανικῶν κοινοτήτων βίον· οὕτως οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες πλέον ἢ ἅπαξ ἀνεκκήρυξαν τὸν Πλάτωνα ὡς τὸν χριστιανικὸν φιλόσοφον. Ἦδη δ' ἐκ νέου διὰ τῆς ζωηρᾶς ὠθήσεως, ἣν ἔλαβον αἱ πλατωνικαὶ σπουδαί, σύμφωνοι πρὸς τὰς ιδεώδεις τάσεις τῶν πρώτων ἀνδρῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ κατ' ἐξοχὴν διὰ τοῦ βυζαντινοῦ φυγάδος Γεωργίου Πλήθωνος τοῦ Γεμιστοῦ, τοῦ ἐνθουσιωδεστάτου πάντων, ὁ Πλατωνισμὸς θριαμβεύει τοῦ Ἀριστοτελισμοῦ· οἱ πλεῖστοι, οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἱεροφαντῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, εἶνε ἅμα καὶ ἱεροφάνται τοῦ ἀναβιώσαντος Πλατωνισμοῦ, ἀναρριπίζοντες φλογερὰ αἰσθήματα καὶ ιδεώδη, ἅτινα περιέβαλον τοσοῦτον θαυμασίως καὶ χαριέντως τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον.

Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἐκδηλωθὲν διὰ πάντων τῶν εἰδῶν τοῦ ἐπιστητοῦ, ἐκδηλοῦται ἐπίσης καὶ ἐν τῇ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρίᾳ. Μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τῶν δογμάτων τοῦ μέσου Λιῶνος χειραφέτησιν αὐτῆς ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀνθρωπότης εἰργάζετο πρὸς νέαν ἱστορικὴν σύνθεσιν· αὕτη δὲ ἡ ἀνάγκη κατεφαίνετο ἐν τε τῷ κοινωνικῷ καὶ τῷ πολιτικῷ ὀργανισμῷ τῶν χρόνων ἐκείνων. Τὸ κράτος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Τιμαριωτισμοῦ ἐκλονεῖτο ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἐξεγειρομένων λαῶν. Ἡ δὲ ἀνάγκη νέας διοργανώσεως κατεδείκνυτο ὁσημέραι. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, λαμβάνον συνειδήσιν ἑαυτοῦ, ἠσθάνετο ὅτι πρὸς πλήρη ταύτης ἐκδήλωσιν ἀπηρτεῖτο ἡ συμβολὴ ἀνθρωπίνου δικαίου καὶ ἀνθρωπίνης πολιτείας. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τούτου ἡ Ἀναγέννησις διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς ἐπεκαλέσθη κατ' ἀνάγκην τὰ πολιτικὰ πρότυπα, θεωρητικὰ τε καὶ πραγματικά, τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ Ρώμης.

Αὕτη αὕτη ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πολιτειακὴ ὀργάνωσις τῆς Ἰταλίας, τῆς κοιτίδος τῆς Ἀναγεννήσεως, οὐκ ὀλίγον συνεβάλετο εἰς τὴν θεωρητικὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Κικέρων καθίστανται καὶ ἐν τῇ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας ἐπιστήμῃ οἱ καθηγεμόνες τῆς σκέψεως, ὡς κατέστησαν καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις εἶδεσι τοῦ ἐπιστητοῦ. Ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων, ἡ ἀνάστασις τοῦ ἀρχαίου τῆς τέχνης ιδεώδους δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἢ διὰ τῆς καθιερώσεως τοῦ ἀρχαίου δικαίου, διὰ τῆς ἀναβιώσεως τῆς ἀρχαίας πολιτείας. Καὶ

τίνας ἄλλας πολιτείας ὑπερίμνησκον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αἱ ἰταλικαὶ πολιτεῖαι τῆς Ἀναγεννήσεως, ὡς καὶ αἱ σύγχρονοι αὐτῶν ἐλεύθεροι κοινότητες ἐν Φλανδρικῇ καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ἢ τὰς ἀρχαίας πολιτείας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ρώμης;

Ὁ Γιβελλινισμός, ἡ πολιτικὴ διαμαρτύρησις τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν κατὰ τῶν αὐταρχικῶν ἀξιώσεων τῆς Ἐκκλησίας, συμμαχῶν μετὰ τῶν γερμανῶν αὐτοκρατόρων, ἀποπειρᾶται, ἐν Ἰταλίᾳ τὸ πρῶτον, νὰ ὑποσκάψῃ τὰ θεμέλια τῆς ὑπερφιάλου ταύτης ἀρχῆς· οὕτω προσβάλλει τὴν δικαιολογητικὴν βάσιν τῆς παπικῆς παμβασιλείας, ἀμφισβητῶν τὴν πολυθρύλητον, ἀλλὰ μυθικὴν δωρεὰν τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὸν Πάπαν Σίλβεστρον. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη ζητεῖ νὰ διακρίνῃ τὰ ὅρια τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς. Ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία καταδικάζει τὴν θεωρίαν ταύτην, τιμωροῦσα διὰ τοῦ πυρός καὶ στιγματίζουσα αὐτὴν ὡς πολιτικὴν αἵρεσιν. Ἀναφαίνονται τότε ἐν τῇ πάλῃ κατ' αὐταρχικοῦ καὶ μισαλλοδόξου καθεστῶτος μεγάλοι αἵρεσιάρχαι, οἵτινες, ἀρνούμενοι τὰς πολιτικὰς θεωρίας τῆς Ἐκκλησίας, κηρύττοντες δ' αὐτὴν ὑπεύθυνον πασῶν τῶν καταστροφῶν, ὀνήσκουσιν ἐν τῇ καταδιώξει, τῇ πυρᾷ ἢ τῷ δεσμωτηρίῳ.

Ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν ροπῶν αὐτῆς ἡ Ἀναγέννησις δὲν διετύπωσεν ἰδιαιτέραν περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας θεωρίαν. Ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς ἐλληνικῆς αὐτῆς ἐπιδράσεως ἐξήγειρε πρὸς κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ιδεώδη, ἔστω καὶ ὅλως χιμαιρικά, τὸ σύγχρονον ἐπιστημονικὸν πνεῦμα, διὰ δὲ τοῦ προφήτου τῆς νέας πολιτικῆς ἐπιστήμης ὑπέδειξε κατὰ τὰ ἱστορικὰ πρότυπα τῆς ἀρχαιότητος τὴν θεωρίαν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ ἐργασθῇ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἐπὶ τῶν θεσμῶν τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Πολιτείας σκοπιμώτερον καὶ συμφωνότερον πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ συμφέροντα τῆς κοινωνίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Μακιαβέλλης-

Τὸ πολιτικὸν πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως, ἐκδηλούσης τὰ πρότυπα τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ κόσμου, ἐξεδηλώθη πρωτίστως ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Νικολάου Μακιαβέλλη, τοῦ γραμματέως τῆς φλωρεντιακῆς Δημοκρατίας. Δι' αὐτοῦ ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη χειραφετεῖται τέλεον ἀπὸ τοῦ κύρους τῆς θεολογίας, νέα δὲ μέθοδος ἐγκαινίζεται ἐν τῇ ἐρεύνη τῶν θεσμῶν τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Πολιτείας· εἶνε ἡ ιστορικὴ μέθοδος, ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων, κατὰ τὰ πραγματικὰ δεδομένα ἐρευνῶσα καὶ ἀναλύουσα. Ἡ ἀρχαία πολιτεία ἀναβιοῖ ἐν ταῖς σελίσι τοῦ φλωρεντίνου φυσιοδίφου· προβαίνει ἀγωνιζομένη κατὰ τοῦ ἀλαθήτου καὶ ἀπολύτου κύρους τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεωρίας τοῦ μέσου Αἰῶνος. Ἄλλ' ἀξιοῦσα θεραπαινίδα ἑαυτῆς τὴν ἠθικὴν, καλεῖ ἐπίσης αὐτὴν ὄργανον τῶν ἰδίων τάσεων, καθὰ ἡξίου καὶ ἡ Ἐκκλησία. Ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα. Διὰ τοῦ δόγματος τούτου εἰργάζετο ἡ παπικὴ ἀρχὴ τοῦ μέσου Αἰῶνος· αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐκήρυξε μετὰ παρρησίας καὶ ὁ πολιτειοδίφης τῆς Ἀναγεννήσεως.

Τρεῖς αἰῶνας πρὸ τοῦ Μακιαβέλλη ὁ Δάντης, ἐξόριστος ἀπὸ τῆς Φλωρεντίας, προσεκάλει τὸν γερμανὸν Αὐτοκράτορα ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐν τῇ ἰταλικῇ χερσονήσῳ. Ταυτοχρόνως δ' ἔγραφε τὴν *Μοναρχίαν*, μαχόμενος κατὰ τῆς παρβασιλείας τῆς Ἐκκλησίας καὶ κηρύττων τὸ δόγμα, εἰ καὶ ἀμυδρῶς ἔτι, τῆς πολιτικῆς ἐνότητος. Ἐν τούτῳ ἔκειτο τὸ πρόγραμμα τῆς σωτηρίας τῆς ἀρχομένης νὰ λαμβάνῃ συνείδησιν ἑαυτῆς Εὐρώπης — ἡ πολιτικὴ ἐνότης —, ἣτις ἠδύνατο νὰ πραγματοποιῆ μόνον διὰ τῆς Μοναρχίας. Ἦτο τὸ θέμα τῶν πόθων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ἡ ιστορικὴ αὐτοῦ ἀνάγκη. Οὐδεὶς δ' ἄλλος τῶν συγχρόνων κατενόησεν αὐτὸ πληρέστερον καὶ ἐμβριθέστερον, ὅσον ὁ κατ' ἐξοχὴν πολιτειοδίφης τῆς Ἀναγεννήσεως, ὁ

συγγραφεὺς τῶν *Λόγων περὶ τῆς πρώτης Δεκάδος τοῦ Τίτου Λιβίου* καὶ τοῦ *Ἡγεμόνος* (1).

Τὸ πρῶτον τῶν συγγραμμάτων τούτων εἶνε ἡ θεωρία τῆς ρωμαϊκῆς Πολιτείας, ἀλλ' ὑπὸ πᾶσαν ἔννοιαν πραγματικωτέρα τῆς τοῦ ἑλληνος Πολυβίου ἐν τῷ *Δόγῳ ὑπὲρ τῆς Ρωμαίων πολιτείας* καὶ τοῦ Κικέρωνος· εἶνε, καθὰ λέγει ὁ Μακώλαιϋ, ἡ ἱστορία λαοῦ φιλοδόξου, πρωταγωνιστήσαντος ἕνεκα τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ. Ὁ πολιτειοδίφης ἔχει ὑπὲρ ἑαυτοῦ σύμμαχον τὴν ἱστορικὴν πεῖραν καὶ τὰ διδάγματα τῶν αἰώνων. Ὁ τε Πολύβιος καὶ ὁ Κικέρων, εἰ καὶ πρακτικοὶ πολιτικοί, ἤκιστα δὲ παραπλανηθέντες ὑπὸ τῆς θεωρίας, ἀλλὰ σύγχρονοι ἐρευνηταὶ ὄντες τῆς ρωμαϊκῆς δυνάμεως, ἴστανται ἐντὸς τοῦ νέφους, περὶ οὗ λαλεῖ που ὁ Γουλλιέλμος Οὐμβόλδος, οὐ τὰς διαστάσεις καὶ τὴν κίνησιν ζητοῦσι νὰ καταμετρήσωσιν. Ἄμφότεροι, κρίνοντες τὰ σύγχρονα πράγματα, πλανῶνται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· ἡ βαρεῖα τοῦ παρόντος ἀτμόσφαιρα βαρύνει ἐπὶ τῆς σκέψεως αὐτῶν. Τούναντίον ὁ Μακιαβέλλης ἴσταται εἰς μακρὰν ἀπὸ τοῦ νέφους ἀπόστασιν, τούτου δ' ἕνεκα κρεῖττον κατανοεῖ καὶ λύει τὸ πρόβλημα. Λαμβάνων ἀφετηρίαν τοῦ Τίτου Λιβίου τὰς *Ἱστορίας*, πράττει τοῦτο, ἵνα παράσχη μείζον κῦρος εἰς τὰς ἐρεῦνας αὐτοῦ. Φυσιολογῶν περὶ τῆς Πολιτείας δὲν ἀφαιρεῖται παντάπασιν ἐντὸς τοῦ διαλλήλου κύκλου ἀπολύτων, ἐστερημένων δὲ ἱστορικοῦ κύρους, θεωριῶν, ἀλλ' ἔχει πρὸ αὐτοῦ τὴν κατάστασιν καὶ τοὺς κινδύνους, τὰ προβλήματα τοῦ παρόντος. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ ἀντινομίαι καὶ τὰ αἰνίγματα τοῦ συστήματός του, οὐ ἕνεκα ποικίλη ἢ περὶ αὐτοῦ κρίσις τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων. Ἐνῶ διαγινώσκει, ὅτι μόνον ἐπὶ τῶν πτερύγων τῆς ἐλευθερίας τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα κατορθοῖ τὴν αἰθερίαν πτήσιν, δι' ἧς διαγράφεται ἡ τροχιά τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ προόδου, ἀλλ' ἀναγνωρίζει ἀφ' ἑτέρου τὴν λογικὴν τῶν περιστάσεων καὶ τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης, ἧς κατ' ἐξοχὴν ἀναπτύσσει τὴν θεωρίαν, κηρύττει δ' ὡς ὑστάτην σωτηρίας ἐλπίδα διὰ τὰ πίπτοντα ἔθνη τὴν ἀπόλυτον ἐνέργειαν δεσπότης, ὑποβάλλοντος αὐθαιρέτως ὑπὸ τὴν βούλησιν ἑαυτοῦ πᾶσαν ἐναντίαν. Ἐν ταῖς ἀντιθέσεσι ταύταις, αἵτινες τοσοῦτον ποικίλην καὶ αἰνιγματώδη καθιστᾷ τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ Μακιαβέλλη, εὐρηται τὸ ἀπόρρητον τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ θεω-

(1) Discorsi sopra la prima decade del Tito Livio — Il Principe.

ρίας, ἐξακολουθοῦν μέχρι τῆς σήμερον νὰ ταράττη τοὺς κύκλους τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης.

Ἡ Πολιτεία δημιουργεῖται ὅτε μὲν ὑπὸ τῶν αὐτοχθόνων, ὅτε δὲ ὑπὸ τῶν ἐπηλύδων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον συμβαίνει, ὅποτε οἱ διεσπαρμένοι τῆδε κάκεισε κάτοικοι δὲν δύνανται νὰ ζῶσιν ἀσφαλῶς, οὐδ' εἶνε ἱκανοὶ πρὸς ἀντίστασιν κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν πολεμίων· τὸ δὲ δεύτερον, κατὰ τὴν θεμελίωσιν πόλεως τινος ὑπὸ ξένων λαῶν, εἴτε ἐλευθέρως καὶ ἐθελουσίως πραττόντων τοῦτο, εἴτε ἀπὸ ἄλλης ἐξαρτωμένων πόλεως. Ποιαύτη ἡ ἀρχὴ τῆς Πολιτείας· τὸ δὲ εἶδος αὐτῆς παραλλάσσει κατὰ τὰς χώρας καὶ τὰς περιστάσεις.

Εὐτυχῆς δύναται νὰ κληθῆ ἡ Πολιτεία, ἡ τυχούσα ἄγαν συνετοῦ νομοθέτου, κατασκευάζοντος αὐτῇ νόμους, τηροῦντας τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰρήνην, μὴ παρισταμένης ἀνάγκης μεταρρυθμίσεως αὐτῶν· τούναντι δέ, ὅποτε δὲν εὐρίσκεται νομοθετικὸς διοργανωτῆς, γινώσκων τὴν ἀποστολὴν του, ἔσται ἐκ νέου ἀνάγκη διοργανώσεως. Καθ' ὅσον δὲ διατελεῖ Πολιτεία τις ἐν ἀταξίᾳ, κατὰ τοσοῦτον εἶνε καὶ δυστυχεστάτη.

Καλλίστη Πολιτεία εἶνε ἡ κεκτημένη θεσμούς, ἐξασφαλίζοντας τὴν ἐλευθερίαν. Συζητεῖται, ἂν οἱ ἄρχοντες, οἷς εἶνε ἐμπειπιστευμένη ἡ τάξις καὶ ἡ ἐλευθερία, πρέπη νὰ ἐκλέγωνται ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἢ ἀπὸ τῶν εὐγενῶν· καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιστάσει ἡ ἱστορία διδάσκει, ὅτι ἐκ μὲν τῶν ἀρχαίων οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων οἱ Βενετοὶ ἐξέλεγον τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν, τοὺς φύλακας τῆς τάξεως καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀπὸ τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως, ἐν ᾧ παρὰ Ῥωμαίοις ἡ ἐκλογή ἐτελεῖτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἐκ τῆς ἐπισκοπήσεως ἀμφοτέρων τῶν συστημάτων τούτων συμπεραίνεται, ὅτι ἡ ἀπὸ τῶν εὐγενῶν ἐκλογή εἶνε ἐπιτυχεστέρα, διότι ἐπὶ μακρότερον χρόνον διήρκεσεν ἡ ἐλευθερία τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Βενετίας ἢ ἡ τῆς Ῥώμης. Εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς πρέπει ν' ἀναβιβάζωνται οἱ ἐλαχίστην ἔχοντες πρὸς τοῦτο διάθεσιν· δὲν πρέπει δὲ νὰ εἶνε ἀνεύθυνοι, ἀλλὰ νὰ ἐπιτρέπῃται εἰς πάντα πολίτην τὸ δίκαιον τῆς κατ' αὐτῶν κατηγορίας, ἐν ἣ περιπτώσει ὑπάρχει ὑπόνοια περὶ καταλύσεως τῆς ἐλευθερίας. Τούτου δοθέντος, οὐδεὶς θέλει τολμήσῃ νὰ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τῆς Πολιτείας· ἀλλ' οὐχ ἥττον αὐστηρὰς ποινὰς πρέπει νὰ ὀρίσῃ ὁ νομοθέτης καὶ κατὰ τῶν συκοφαντῶν, οἵτινες δὲν δύνανται ν' ἀποδείξωσι τὰς κατηγορίας αὐτῶν διὰ τῶν πραγμάτων.

Πρῶτοι πάντων ἀνθρώπων τιμῶνται οἱ ἰδρυταὶ θρησκευμάτων, μετ' αὐτοὺς δὲ οἱ θεμελιωταὶ τῶν πολιτειῶν, ὡς καὶ οἱ ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ ἐπεκτείναντες τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἢ τὴν τῆς πατρίδος καὶ σὺν αὐτοῖς οἱ ἄνδρες τῆς ἐπιστήμης. Τούναντίον δ' αἰσχιστοὶ καὶ ἀποστροφῆς ἄξιοι εἶνε οἱ ἐκμηδενισταὶ τῶν θρησκευμάτων καὶ τῶν Πολιτειῶν, οἱ πολέμιοι τῆς ἀρετῆς, τῆς ἐπιστήμης καὶ πάσης τέχνης ὠφέλειαν παρεχούσης τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει. Ὁ ἡγεμὼν Πολιτείας τινὸς ὀφείλει νὰ βαίνῃ μᾶλλον ἐπὶ τὰ ἔχνη τῶν πρώτων, οἵτινες εὐηργέτησαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ ἐπὶ τὰ τῶν δευτέρων, οὓς καταδικάζει ἡ ἱστορία· ἰδίᾳ δὲ ὀφείλει νὰ μελετήσῃ τὰ κατὰ τοὺς Ρωμαίους ἀπὸ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἐντεῦθεν. Ἐκ τῆς μελέτης ταύτης θέλει παρατηρήσῃ, ὅτι ἐπαινοῦνται μὲν οἱ ἀγαθοὶ καὶ νομίμως διαβιώσαντες αὐτοκράτορες, ψέγονται δὲ οἱ τάναντία πράξαντες. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος θέλει παρατηρήσῃ ἐπίσης, ὅτι ὁ Τίτος, ὁ Νέρβας, ὁ Τραϊανός, ὁ Ἀντωνῖνος, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος οὐδὲ τῆς τῶν Πραιτωριανῶν ἐπικουρίας εἶχον ἀνάγκην, οὐδὲ τοῦ πλήθους τῶν λεγεῶνων· διότι προέσκεπον αὐτοὺς τὰ ἦθη των καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ καὶ τῆς Συγκλήτου· θέλει παρατηρήσῃ ἐπίσης, ὅτι τὰ στρατεύματα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τὸν Καλιγούλαν, τὸν Νέρωνα, τὸν Βιτέλλιον καὶ τοσοῦτους ἄλλους αὐτοκράτορας ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν, οὓς εἶχον ἐξεγείρη ἦθη διεφθαρμένα καὶ αἰσχρὸς βίος.

Ὁ ἡγεμὼν, φυσικὴ ἐκπροσώπησις ἐνιαίου πολιτικοῦ καθεστῶτος, εἶνε τὸ πρόβλημα τῶν χρόνων τοῦ Μακιαβέλλη. Ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία ἔτεινε πρὸς τινὰ ἀρχὴν, δυναμένην νὰ συνδυάσῃ τὰ διεσπασμένα αὐτῆς στοιχεῖα, συμπηγνῦσα αὐτὰ πρὸς τὴν περαιτέρω ἐργασίαν τῆς ἱστορίας· ἐξήρχετο μόλις ἀπὸ τῆς ἀναρχίας μακρῶν αἰῶνων. Ἡ διεκδίκησις ἀλλοτρίων δικαίων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἀπορροφησάσης πᾶσαν ἀτομικότητα καὶ ἐνέργειαν τῆς πολιτείας, τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα, ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐγκαταστὰν δίκην κράτους ἐν κράτει ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, αἱ ἀνεξάρτητοι καὶ κατ' ἰδίαν διαβιοῦσαι Κοινότητες ἐν Ἰταλίᾳ, Γερμανίᾳ καὶ Φλανδρικῇ, συντελέσασαι μὲν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δημοσίου πνεύματος καὶ τὴν εὐγενῆ ἀκμὴν τῆς τέχνης καὶ τῆς βιομηχανίας, ἀλλ' ἐλάχιστον συμβαλόμεναι πρὸς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν λαῶν καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐνότητος· πάντα ταῦτα περιήγαγον εἰς ἀνησυχίαν τοὺς ἐμ-

βριθῶς περὶ τῶν πραγμάτων κρίνοντας. Τὸ τοπικόν, τὸ μερικόν πνεῦμα καὶ συμφέρον παρεκώλυε τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πληρεστέραν δημιουργικὴν ἐργασίαν τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος. Ἐθνικὴ διοίκησις οὐδαμῶς ὑφίστατο καὶ ἀλλαχοῦ μὲν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἐν Ἰταλίᾳ. Πρὸ τοῦ τοιούτου φαινομένου ἰστάμενος ἐπικαλεῖται τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας ὁ πολύπειρος Γραμματεὺς καὶ τῇ συνδρομῇ τούτων ζητεῖ νὰ εὕρῃ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Πρὸ αἰῶνων ἤδη ὁ Πολύβιος, μελετῶν τὰ ἱστορικὰ δεδομένα τῆς Ρώμης, ἀνέλυσε τὰ αἷτια τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, δυναμικωτέραν πάσης ἄλλης ἀρχαίας Πολιτείας ἐν τῷ βίῳ σχούσης τὴν σύστασιν. Ὁ Μακιαβέλλης ὑπῆρξεν, ὡς ὁ Πολύβιος, ἱστοριογράφος ἅμα καὶ πολιτειοδίφης· δὲν ἐζήτησε ν' ἀναλύσῃ τὸν ὀργανισμὸν τῆς Πολιτείας διδασκαλικῶς, ἀλλ' ἀνέλαβε νὰ πράξῃ τοῦτο τῇ συνδρομῇ τῆς ἱστορίας. Λύτη εἶνε ἡ ἀληθεστέρα καὶ εἰλικρινεστέρα σύμβουλος τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός, εἴτε ἐρευνῶντος τοὺς νόμους τῆς ὑπάρξεως, τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς τῆς Πολιτείας ἀπὸ θεωρητικῆς ἀπόψεως, εἴτε ἐργαζομένου ἐπὶ θετικοῦ ἐδάφους ὑπὲρ τῆς ὀργανώσεως αὐτῆς καὶ τῆς εὐδαιμονίας. Οὕτως ὁ Μακιαβέλλης ἐπικαλεῖται τὰ πρωτότυπα τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης, ζητῶν τὸ ἀληθὲς τοῦ ἡγεμόνος ἰδεῶδες. Ἀπητεῖτο ἀληθῶς τοιούτου ἀνδρός ἐμφάνεια κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῶν πολιτικῶν συνδυασμῶν, δι' ὧν ἐδημιουργήθη ἐν Εὐρώπῃ ἡ ἐθνικὴ ἐνότης καὶ δύναμις τῆς Ἰσπανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἀγγλίας. Ἡ συνείδησις τῶν καιρῶν ἐκείνων ἐμφορεῖται τοιούτων τάσεων, ἀλλ' ἐλλεῖπει ἐν Ἰταλίᾳ, τῇ μᾶλλον τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Εὐρώπης ὑπὸ τῆς ἀναρχίας ἐξαντληθείση. Καὶ ὁ Μακιαβέλλης, ἀναζητῶν τὸν τύπον τοῦ ἡγεμόνος, λαμβάνων δ' ὡς πρότυπον τὸν Νέρβαν ἢ τὸν Μάρκον Αὐρήλιον, δὲν θέλει διστάσῃ μετ' ὀλίγον ἐν κρισιμωτέρᾳ ψυχολογικῇ στιγμῇ τοῦ πνεύματός του, νὰ ἐπικαλεσθῇ καὶ τὸν Ἀγαθοκλῆ καὶ τὸν Βοργιαν, καὶ εἴ τινα ἄλλον πολιτικὸν ἔνοχον τῆς ἱστορίας πρὸς πραγμάτωσιν τῆς ὑπερτάτης ἀνάγκης τῆς Ἰταλίας — τῆς ἐνότητος.

Παρὰ τὸ πρόβλημα τοῦτο, ὅπερ μόνον διὰ τῆς δράσεως ἡγεμόνος ταχύτερον καὶ ἀσφαλέστερον ἠδύνατο νὰ λυθῇ, καὶ ἕτερον ἀπασχολεῖ τὸν Μακιαβέλλον, τὸ τῶν σχέσεων τῆς Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας. Ὁ πολιτειογράφος τῆς Ἀναγεννήσεως, Ἐθνικὸς μᾶλλον ἢ Χριστιανός, δὲν διστάζει νὰ καταδικάσῃ τὸ ἄρχον καθεστῶς ἐν τῇ ἐπι-

στήμη, δι' οὐ ἐζητεῖτο ἡ ὑποταγὴ τῆς Πολιτείας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Θεωρητικὸς τῆς ἀρχαίας Πολιτείας, ζηλωτὴς αὐτῆς, οὐδὲν βλέπει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἢ τὴν θεραπαινίδα τῆς Πολιτείας. Ἡ θρησκεία ἐπιδιώκει εὐγενῆ σκοπὸν, ὅστις τότε μόνον πραγματοποιῆται, ὅπου συντελεῖται εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ σκοποῦ τῆς Πολιτείας.

Ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ εἶνε ἀναγκαῖα ἡ θρησκεία διὰ τε τοὺς ἄρχοντας καὶ διὰ τοὺς ἀρχομένους. Οὐδεμία δὲ Πολιτεία δύναται νὰ καταστῇ ἰσχυρά, στερουμένη θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ἀπαραιτήτου προσόντος πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν κοινωνικῶν ἠθῶν. Ἀσφαλὲς σημεῖον τῆς πτώσεως χώρας εἶνε ἡ ὀλιγωρία τῆς θείας λατρείας· ἂν δὲ τὸ θρησκευτικὸν αἰσθημα ἐτηρεῖτο πράγματι ἐν ταῖς χριστιανικαῖς πολιτεῖαις, αὐταὶ ἤθελον εἶναι εὐτυχέστεραι. Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἐλλείπει τοῦτο ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἐξ οὗ καὶ ἡ φαύλη αὐτῆς ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν ἰταλικῶν πραγμάτων. Τὰ πονηρὰ παραδείγματα τῆς παπικῆς Αὐλῆς ἐμείωσαν πᾶσαν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ θεῖον εὐλάβειαν· ταύτην ἄρα βαρύνει ἡ εὐθύνη τῆς ἀθρησκίας καὶ πονηρίας τῶν Ἰταλῶν. Ἡ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία συνετέλεσεν ἐπίσης εἰς τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν κατάρκτησιν τῆς Ἰταλίας. Διότι οὐδεμία χώρα ὑπῆρξέ ποτε εὐτυχῆς, μὴ σχοῦσα πολιτικὴν ἐνότητα. Τοῦτο συνέβη ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ. Ὑπεύθυνος δὲ ἐπὶ τῇ διαίρεσει τῆς Ἰταλίας εἶνε ἡ Ἐκκλησία, παραμελήσασα πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῆς τὰ τῆς ἰταλικῆς πατρίδος.

Αἱ ἀρχαῖαι Πολιτεῖαι ἔτρεφον μείζονα ἀγάπην πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἢ αἱ νεώτεραι· τοῦτο δ' ἐνέκειτο ἰδίᾳ ἐν ταῖς θρησκευτικαῖς αὐτῶν δοξασίαις. Ἡ θρησκεία τότε ὑπηρετεῖ οὐσιωδῶς τῇ Πολιτείᾳ· ἐν ᾧ τοῦναντίον συμβαίνει ἐν ταῖς χριστιανικαῖς Πολιτεῖαις. Οἱ νεώτεροι λαοὶ εἶνε ἡσσον ἀνδρεῖοι τῶν ἀρχαίων, τοῦτο δὲ προέρχεται ἀπὸ τῆς διαφόρου ἀνατροφῆς αὐτῶν, βασιζομένης ἐπὶ τῆς διαφορᾶς τῆς θρησκείας. Καὶ ὑπὸ μὲν τῆς ἀρχαίας ἐνομίζοντο εὐτυχεῖς οἱ ὑπὸ ἐγκοσμίου λαμπηδόνης περιβεβλημένοι, στρατηγοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες, ἐνᾧ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία τίθησι τὸ ὑψιστον τῶν ἀγαθῶν ἐν τῇ ταπεινοφροσύνῃ, τῷ ἀσκητικῷ βίῳ καὶ τῇ καταφρονήσει τῶν ἐγκοσμίων. Ἡ ἀρχαία θρησκεία ἐτίμα τὸ μεγαλεῖον τοῦ πνεύματος, τὴν σωματικὴν ἰσχύν, ἐν γένει τὴν ἀνδρείαν· ἡ δὲ ἡμετέρα συνίστησι ταύτην τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς ἀντοχὴν κατὰ τῆς θλίψεως, οὐχὶ δὲ πρὸς ἐκτέλε-

σιν γενναίου ἔργου. Ἐκ τοῦ τοιούτου δὲ τρόπου τοῦ ζῆν ἐγένετο ἀσθενὴς ὁ κόσμος, εὐχερῶς καθιστάμενος λεία τῶν κακούργων, ἀσφαλῶς δυναμένων νὰ διοικῶσιν αὐτήν, παρατηρούντων ὅτι ἡ πλειονότης τῶν ἀνθρώπων σκέπτεται μᾶλλον νὰ ὑπομένη τὰς κακώσεις πρὸς κτήσιν τοῦ παραδείσου ἢ νὰ ἐκδικηθῇ.

Σπανίως ἡ κριτικὴ τοῦ πνεύματος τοῦ Χριστιανισμοῦ εὔρεν ἀσθηρότερον ἀντιπρόσωπον. Θιασώτης τῆς ἀρχαίας θεωρίας παραδίδει τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ αὐτοβουλίαν καὶ αὐτόνομον δρᾶσιν τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν παμβασιλείαν τῆς Πολιτείας. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀνθρώπου κεῖται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· αἱ ἠθικαὶ καὶ ὕλικά αὐτοῦ ἀπολαύσεις εἶνε αἱ ἀληθεῖς ἀπολαύσεις. Τὸ μὴ εἰς τὰς αἰσθήσεις αὐτοῦ καὶ τὴν νοητικὴν ἀντίληψιν ὑποπίπτον εἶνε ψευδές, ἀπατηλόν. Μόνον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εὐρηται ἡ εὐδαιμονία. Θρησκεία δέ, ἀμφισβητοῦσα ἢ ἀρνούμενη τοῦτο, δὲν ἀπορρέει ἀπὸ τῶν δεδομένων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐπάνοδος εἰς τὴν φύσιν, εἰς τὴν ἀληθῆ ζωὴν, τοιοῦτον εἶνε τὸ δόγμα τῆς Ἀναγεννήσεως, ἀποτασσομένης τοῖς ὑπερφυσικοῖς δόγμασι τοῦ Καθολικισμοῦ, ἅτινα μετὰ τοσοῦτου πάθους ἐξεδηλώθησαν ἐν ταῖς μυστικαῖς ὀπτασίαις ὑστερικῶν ὑπάρξεων, τῆς Ἀγίας Θηρέσιας καὶ τῆς σὺν αὐτῇ λεγεῶνος τῶν ἡρώιδων τῆς Ὀρησκευτικῆς Ἐκστάσεως. Τοιούτων ὑπερφυσικῶν δογμάτων ἐμφορουμένη κοινωνία τις, ἐκτὸς τῆς ἔξω τῶν αἰσθήσεων μυστικῆς καὶ ἀφηρημένης ζωῆς μηδὲν κατανοοῦσα, τί ἀγαθὸν καὶ γενναῖον δύναται νὰ τελεσιουργήσῃ;

Ὁ λαὸς συνηνωμένος μὲν εἶνε ἰσχυρός, διηρημένος δὲ ἀσθενής· συλλήβδην δ' ἐξεταζόμενος εἶνε συνετώτερος καὶ εὐσταθέστερος τοῦ ἡγεμόνος. Πλεῖστοι τῶν συγγραφέων, καὶ ἰδίᾳ ὁ Τίτος Λίβιος, ἰσχυρίζονται ὅτι οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ ματαιότερον καὶ ἀσταθέστερον τοῦ πλήθους: *Haec natura multitudinis est, aut humiliter servit, aut superbe dominatur*· ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀληθές. Τὸ εὐμετάβολον, ἡ ἀστάθεια καὶ ἡ ἀγνωμοσύνη δὲν προσιδιάζουσι μόνον τοῖς λαοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἡγεμόσιν. Καλῶς διωργανωμένος λαὸς εἶνε εὐσταθής, σώφρων καὶ εὐγνώμων μᾶλλον τοῦ ἡγεμόνος, συνετοῦ νομιζομένου· ἡγεμῶν δέ, μὴ ὑπὸ τῶν νόμων δεδευμένους, εἶνε ἀγνώμων, ἀσταθής καὶ ἄφρων μᾶλλον ἐνός λαοῦ. Μετὰ λόγου παραβάλλεται ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ, ἐν ἣ ὑφίσταται προφητικὴ δύναμις, προορῶσα τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῦ καὶ τὴν κακοδαιμονίαν. Ἡ

μονιμότης καὶ τὸ βιώσιμον τῶν πολιτειῶν, μοναρχικῶν τε καὶ δημοκρατικῶν, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς σκοπίμου αὐτῶν διοργανώσεως διὰ νόμων, διότι τὸ πράττειν κατ' ἀρέσκειαν τοῦ τε λαοῦ καὶ τοῦ ἡγεμόνος εἶνε παραφροσύνη. Ὁ ἀχαλίνωτος λαὸς ἐμποιεῖ φόβον οὐχὶ ἔνεκα τῶν ἀφρόνων αὐτοῦ πράξεων, ἀλλὰ διότι, διαταράττων τὸ κοινωνικὸν καθεστῶς, δύναται νὰ προκαλέσῃ τὴν παρέμβασιν τυράννου, δικαιολογῶντος τοῦτο πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς τάξεως. Καὶ αἱ μὲν σκληρότητες τοῦ πλήθους ἀπευθύνονται κατὰ τῶν ὑπόπτων ὡς ὀρεγομένων δεσποτικῆς ἐξουσίας, ἐν ᾧ αἱ σκληρότητες τοῦ ἡγεμόνος ἀπευθύνονται κατὰ τῶν ὑπόπτων ἐπὶ προσβολῇ τοῦ ἰδίου ἀγαθοῦ. Ἄλλ' ἡ δυσμενῆς περὶ τοῦ λαοῦ γνώμη προέρχεται, διότι πάντες δύνανται νὰ κακολογῶσιν αὐτὸν ἀφόβως καὶ ἐλευθέρως, ἐν ᾧ περὶ τῶν ἡγεμόνων ἐκφράζονται αἰείποτε μετὰ περισκέψεως καὶ φόβου. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἐκδηλοῖ πολλάκις ἐν τῇ ἐξεγέρσει αὐτοῦ ὁ λαὸς θηριώδη ἐνστικτα, καταλαμβάνεται ὑπὸ μανίας, ἀλλὰ κατὰ βάθος καὶ συλλήβδην ἐξεταζόμενος εἶνε ἀγαθός, πρὸς τὸ ἀγαθὸν μᾶλλον ἢ τὸ πονηρὸν ἀποκλίνων, σκοπίμως δ' ἀνατρεφόμενος, καθίσταται δημιουργὸς μεγάλων καὶ γενναίων πράξεων.

Τῶν περὶ Πολιτείας φιλοσοφησάντων τινὲς διακρίνουσι τρία πολιτειῶν εἶδη: τὸ μοναρχικόν, τὸ ἀριστοκρατικόν καὶ τὸ δημοκρατικόν. Ἄλλοι ἐπίσης, κατὰ δὲ τὴν γνώμην πολλῶν σοφώτεροι, φρονοῦσιν, ὅτι ἕξ εἶδη ὑπάρχουσι πολιτευμάτων, ἕξ ὧν τὰ μὲν τρία εἶνε κακά, τὰ δ' ἄλλα τρία ἀγαθὰ μὲν καθ' ἑαυτά, ἀλλ' εὐχερῶς δυνάμενα νὰ διαφθαρεύσιν. Καὶ ἀγαθὰ μὲν εἶνε τὰ ἤδη εἰρημένα, τὰ δ' ἄλλα τρία πηγάζουσιν ἐξ αὐτῶν, εὐχερῶς μεταπίπτοντα ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον· οὕτως ἡ Μοναρχία καθίσταται Τυραννίς, ἡ Ἀριστοκρατία Ὀλιγαρχία καὶ ἡ Δημοκρατία Ὀχλοκρατία. Τὰ τρία ταῦτα εἶδη τῶν κυβερνήσεων ἐγένοντο ἀπὸ τύχης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, διότι ἐν ἀρχῇ τοῦ κόσμου ἕζων οὗτοι τὸ πρῶτον μὲν δίκην θηρίων διεσπαρμένοι, βραδύτερον δέ, πολλαπλασιασθέντες, συνηθροίσθησαν περὶ τὸν ἰσχυρότατον πρὸς ὑπεράσπισιν, ἀναγνωρίσαντες ὅμα αὐτὸν ἡγεμόνα, εἰς ὃν παρέσχον ὑπακοήν. Ἀλλὰ βαθμηδόν, διακριθέντος τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ δικαίου, ὠρίσθησαν νόμοι καὶ ποιναι κατὰ τῶν παραβατῶν, κατὰ δὲ τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ ἡγεμόνος ἐζητεῖτο οὐχὶ πλέον ὁ τολμηρότατος, ἀλλ' ὁ δικαιότατος. Ἀκολουθῶς τὸ σύστημα τῆς κληρο-

νομίας ἀντικατέστησε τὸ τῆς ἐκλογῆς ἐν τῇ ἀναρρήσει τῶν ἡγεμόνων, τούτων δ' οἱ ἀπόγονοι, διαφθαρέντες, παρεδόθησαν εἰς τὰς ἡδονάς. Οἱ ἡγεμόνες ἤδη ἐπεβάλλοντο διὰ κακώσεων ἐπὶ τοῦ λαοῦ, τύραννοι καθιστάμενοι. Ἐντεῦθεν αἱ πρὸς ἀνατροπὴν αὐτῶν συνωμοσίαι, προερχόμεναι οὐχὶ ἐκ τῶν πολλῶν, τῶν ἀσθενῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ὀλίγων, τῶν ἐπὶ πνευματικῇ ἰσχύϊ, πλούτῳ καὶ γένει διαφερόντων, δυσφορούντων ἐπὶ τῷ ἀτίμῳ βίῳ τοῦ ἡγεμόνος. Τὸ πλῆθος ἐξεγείρεται κατ' αὐτοῦ, ἐπόμενον τοῖς ἰσχυροῖς, οἷς καὶ ὑπακούει, καθὸ ἐλευθερωταῖς. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν οὗτοι νομοθετοῦσι συμφώνως πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον, ἀλλὰ βραδύτερον οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, καταλαβόντες τὴν ἐξουσίαν, ἀγνοοῦντες δὲ τὰς τῆς τύχης παλιντροπίας, καθίστανται ἄρπαγες, φιλότιμοι, μεταβάλλοντες τὴν ἀρίστην κυβέρνησιν εἰς ὀλιγαρχικὴν, μὴ φροντίζοντες περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου. Οὕτω τὸ πλῆθος ἀδικούμενον κορέννυται τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, ἐπανίσταται, ὡς προηγουμένως κατὰ τοῦ τυράννου, ὑπηρετεῖ δὲ παντὶ τῷ δυναμένῳ ἢ ἀπαλλάξῃ αὐτὸ τῆς τυραννίας ταύτης. Καὶ ἐντεῦθεν γεννᾶται ἡ δημοκρατία, ἀναμιμνησκομένου τοῦ πλήθους τῆς ἀρχῆς τοῦ τε ἐνὸς καὶ τῶν ὀλίγων, ἀπεχθανομένου δὲ ἀμφοτέρωτα ταῦτα τὰ εἶδη τῆς κυβερνήσεως. Ἀλλὰ καὶ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα δὲν διατηρεῖται ἐπὶ μακρὸν χρόνον, διαφθειρόμενον, καθὸ ἐκάστου τῶν πολιτῶν βιοῦντος κατ' ἴδιον τρόπον, πολλῶν δ' ἀδικιῶν καθ' ἐκάστην τελευμένων. Οὕτω ζητεῖται ἡ σωτηρία τοῦ λαοῦ ἐν τῇ μοναρχίᾳ, ἵνα ἐπέλθῃ αὐθις ἢ αὐτὴ ἀνακύκλωσις.

Ἐν τῇ κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους κρατούσῃ ἀναρχίᾳ ὁ Μακιαβέλλης, ἱστορικὸς ἄμα καὶ πολιτειοδίφης, βλέπων τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ὅπως ἐκδηλοῦνται ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἐξελίξει, οὐχὶ δ' ὅπως ὀφείλουσι νὰ ἐκδηλῶνται, δὲν ἀπεκδέχεται τὴν ἀνάστασιν λαοῦ τινος ἀπὸ τῆς κατισχύσεως τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πολιτειακοῦ τύπου. Οὐδ' ἡ Μοναρχία, οὐδ' ἡ Ἀριστοκρατία, οὐδ' ἡ Δημοκρατία δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν εὐημερίαν κοινωνίας τινός, ὁπότε ἔλλειπει ἀπὸ τῶν πολιτῶν ἡ ἀρετὴ ἢ λυμαίνεται αὐτοὺς ἢ διαφθορά. Ἀλλὰ πῶς θὰ κατορθωθῇ τοῦτο; Διὰ τῶν ἐλευθέρων συζητήσεων; Ἡ ἱστορία διδάσκει τὰναντία. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα, ἐν ἡμέραις κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν κρίσεων φρονεῖ, ὅτι μόνη ἢ ἐμφάνεια ὑπερόχου ἀνδρός, ἢ δημιουργικὴ αὐτοῦ ἐργασία καὶ ἐνέργεια δύναται νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν τάξιν, τὴν εὐνομίαν

καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς πολιτείας. Τοῦτο δ' εἶνε κατ' ἐξοχὴν τὸ θέμα τῆς πολιτικῆς θεωρίας τοῦ Μακιαβέλλη, τῆς πολιτικῆς πράξεως τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἄφ' οὗ ἀνέπτυξε διὰ μακρῶν, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ κείμενα τῆς ἱστορίας καὶ τὰ σωτήρια αὐτῆς διδάγματα, ὅτι Ἐκκλησία, πρωτοστατοῦσα ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ δηλοῖ ἀπορρόφησης καὶ ἐξάντλησιν τῶν ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν δυνάμεων, εἶνέ τι καθ' ὀλοκληρίαν ἀντίθετον πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ὄντοτητα ἢ ἔλλειψις κοινωνικῆς καὶ ἀτομικῆς αὐτονομίας, προβαίνει περαιτέρω ὁ πολιτειοδίφης, ὡς ὁ ἰατρός, θέτων τὸν δάκτυλον ἐπὶ τῆς αἰμασσοῦσης πληγῆς. Εἶνε σωτήριοι διὰ τι σῶμα ἢ ἐπανάκτῃσι τῆς πρώτης αὐτοῦ ὑγείας τῇ κανονικῇ συνεργείᾳ τῶν ἰδίων δυνάμεων, τῆς ἰδίας ζωτικότητος· ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμβαίνει αἰείποτε. Ἀναγκαία ἄρα παρίσταται ἡ παρέμβασις ἐκτάκτου δυνάμεως. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ κατ' ἐξοχὴν θεωρία τοῦ Μακιαβέλλη, ἡ θεωρία τοῦ Ἡγεμόνος, τοῦ δικτάτορος, ὅστις θέλει κατορθώσῃ νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ καταλυόμενον καθεστῶς διὰ τῶν προσηκόντων τρόπων.

Ἡ θεωρία αὕτη, ἣν μόλις ὑπὴνίξαντο οἱ πολιτειοδίφαι τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλ' ἣν ἐγνώρισεν ἡ ἱστορία ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν αὐτῆς καὶ ἣτις κατέστη σχεδὸν πολιτειακὸς θεσμὸς ἐν Ρώμῃ, εἶνε ἡ θεωρία τῆς δικτατορίας. Οἱ Ρωμαῖοι ἀνέγραψαν ἐπὶ τῶν προπυλαίων τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν οἰκοδομήματος *Salus populi suprema lex esto*. Ἡ σωτηρία τοῦ λαοῦ, τὸ συμφέρον τῆς κοινωνίας ἔστωσαν τὰ ὑπερτατα δόγματα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Καὶ ὁ Μακιαβέλλης, ἐρευνῶν τοὺς διέποντας τὰς πολιτείας νόμους, ζητῶν δὲ νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτοὺς καὶ χρησιμοποίησῃ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἐπικαλεῖται τὸ δόγμα τοῦτο ὡς τὸ δραστηκώτατον φάρμακον τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἡ ἐρευνα τῆς ἱστορίας προδήλως μαρτυρεῖ, ὅτι ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων δὲν διέπει αἰείποτε ὁ λόγος, οὐδὲ πρωταγωνιστεῖ ἡ ἀγαθότης καὶ ἡ δικαιοσύνη. Ἡ ἀνθρωπότης θαυμάζει καὶ γεραίρει τοὺς θαυμασίους ἐκείνους δημιουργοὺς ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν συστημάτων, ἀλλὰ δὲν ἐξετάζει καὶ διὰ τίνων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τρόπων κατώρθωσαν οὗτοι τὸ ὑπέροχον αὐτῶν ἔργον. Ἠκολούθησαν ἄρα τοὺς νόμους τῆς ἀρετῆς, τοῦ δικαίου, ἢ διέγραψαν τὴν τροχίαν αὐτῶν, κατὰ τὴν νεωτερικὴν ἔκφρασιν, διὰ τοῦ

πυρός και τοῦ σιδήρου; Ἡ ἱστορία ἔρχεται μετὰ ταῦτά, λίαν βρά-
δέως, ἔχει πρὸ αὐτῆς τὸ δεδομένον, τὸ γεγονός, τὴν ἐπιτυχίαν, ταύ-
την δὲ και μόνην θαυμάζει, ἀδιαφοροῦσα και μόλις φροντίζουσα περι-
τῶν τρόπων, δι' ὧν ἐπῆλθε τὸ γεγονός. Ἐκεῖνος ὁ μονάρχης, ὁ εὐτυ-
χῆς στρατηγός, εὔρε τοὺς περὶ αὐτὸν ἀνθρώπους βιοῦντας ἐν θυέλλῃ και
πάλλῃ. Πόλεμος ἔλων καθ' ἑλῶν· τοιαύτη ἦτο ἴσως κατὰ τὸ μᾶλλον
και ἦττον ἡ κανονικὴ κατάστασις αὐτῶν. Τὸ δίκαιον τῆς προσωπικῆς
ὑπάρξεως ἦτο παρεγνωρισμένον· ἡ μεταξὺ αὐτῶν κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη
συγκεχυμένη· τὸ δὲ δίκαιον τῆς πυγμῆς ἦτο τὸ κρατοῦν δίκαιον. Ἄλλ' ὁ
παράκλητος ἀνὴρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ἐμφανίζεται μεθ' ὅλης τῆς πί-
στεως τοῦ ἀνωθεν ἀπεσταλμένου. Ἴς θέλει τὸν πιστεύσῃ κατὰ πρῶ-
τον; Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὐδεὶς. Ἄλλ' οὗτος δὲν διστάζει ν' ἀναλάβῃ
τὸ ἔργον τῆς εἰρηνοποιήσεως, τῆς τάξεως, τῆς εὐνομίας.

Τὰ μέσα, ὧν ἐποιήσατο χρῆσιν, δὲν ὑπηγορεύθησαν ὑπὸ τῶν κα-
νόνων τοῦ ἀπολύτου δικαίου, οὐδὲ διεγράφησαν ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νό-
μου· ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις δὲν ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἱεροφάντην, και
ἐν τούτοις ὁ ἀνὴρ ἀποκατέστησε κοινωνικὴν τάξιν, ἧς ἐπακολούθημα
ἔσται ἡ ἠθικὴ και ἡ εὐνομία. Ὅταν ἐκλίπη ἀπὸ τοῦ κόσμου, ὃν
ἐδημιούργησε, θέλει λησμονηθῆ ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἀνθρώπων ὁ τρό-
πος, δι' οὗ ἐπετεύχθη ἡ κοινωνικὴ τάξις και εὐκοσμία, ἀλλὰ τὰ ἀγαθὰ
τῆς τάξεως ταύτης θέλουσι παραμείνῃ, μονονουχὶ φωνὴν ἀφιέντα τῆς
ἀρετῆς τοῦ ἀνδρός. Οὕτως ὑφαίνεται τῆς ἱστορίας ὁ ἱστός ἐν τῇ ροῇ
τῶν αἰῶνων. Τὸ δόγμα τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης εἶνε τὸ δόγμα και ὁ
νόμος αὐτῆς. Ἄδικον διὰ μίαν γενεάν, δίκαιον διὰ τὸ σύνολον τῶν
γενεῶν. Ἐν τῇ παραδόξῳ και ἀνερμηνεύτῳ ταύτῃ ἀντινομίᾳ ἐξε-
λίσσεται ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων και λαμβάνει τὴν ἀφετηρίαν αὐτοῦ ὁ
πολιτισμός. Ὁ νόμος τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως καταδικάζει ἀπὸ ἰδεο-
λογικῆς περιωπῆς τὸ βιαιοπαθὲς κατασκευάσμα ἐκνόμου μεταρρυθ-
μιστοῦ και διοργανωτοῦ τῆς κοινωνικῆς εὐκοσμίας, ἀλλ' ὁ νόμος τῆς
πραγματικῆς ἱστορίας στέφει αὐτὸν διὰ τοῦ ἀμαράντου στεφάνου τῆς
ἀθανασίας.

Ὁ νόμος οὗτος ἐκδηλοῦται ἐν πάσῃ ἐποχῇ και κοινωνίᾳ, πεπολι-
τισμένη και ἀπολιτίστῳ, ἐν πάσῃ ὁμοφυλίᾳ, ἐν παντὶ ἠθικῷ, θρη-
σκευτικῷ και πολιτικῷ συστήματι μετὰ παραλλαγῶν μόνον συμφῶ-
νως τῷ πνεύματι τοῦ τόπου και τοῦ χρόνου. Ὅποιοι ἄρα ἦσαν οἱ

πρώτοι θεοὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ Βράμας, ὁ Κρόνος, ὁ Ζεὺς, ὁ Ὀδίνος; πρόδρομοι ἴσως μόνον ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐργασίᾳ τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Θησέως, τοῦ Σεσώστριος καὶ τοῦ Κύρου, καί, ἵνα ἔλθω εἰς μεταγενεστέρους, ἱστορικωτέρους χρόνους, Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Ἄλλ' ἡ ἀπόστασις τῶν αἰώνων περιβάλλει τὴν μορφήν καὶ τὸ ἔργον τῶν πρώτων διὰ τῆς αἴγλης τοῦ ὑπερφυσικοῦ, τῆς θείας φύσεως, τῆς ἐπικῆς δράσεως, ἐν ᾧ τὸ ἔργον τῶν τελευταίων, καὶ παραλείπω σύγχρονα δεδομένα, περιβάλλεται τὴν πεζότητα τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας.

Τὴν ἀνάγκην καὶ σκοπιμότητα τοῦ ἱστορικοῦ τούτου νόμου ἐθέσπισαν πρωτίστως καὶ ἐφήρμοσαν ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῶν οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι, ὁ δὲ θεσμὸς τῆς δικτατορίας εἶνε ἄλλη τρανοτάτη ἀπόδειξις τοῦ μεγάλου αὐτῶν πολιτικοῦ πνεύματος. "Ὅτι παρ' ἄλλοις λαοῖς συνέβη καὶ συμβαίνει ἐκτάκτως καὶ κατ' ἀνάγκην παρ' αὐτοῖς ἐτελεῖτο κατὰ κανόνα· ἡ τιμὴ τῆς κοινωνίας, ἡ σωτηρία τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας ἦτο τὸ πρωτίστον αὐτῶν μέλημα· περὶ δὲ τῶν τρόπων, δι' ὧν τοῦτο ἤθελεν ἐπιτευχθῆ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἠδιαφόρουν. Ὁ Μακιαβέλλης, ἐρμηνευτῆς τῶν νόμων τῆς ρωμαϊκῆς δυνάμεως, δὲν ἐφιλοδόχησε νὰ δημιουργήσῃ δι' αὐτῶν ἴδιον πολιτικὸν σύστημα, ἀλλ' ἐζήτησε τοὺς νόμους τούτους νὰ χρησιμοποιήσῃ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος. Καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων πολιτειοδιφῶν.

Ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ ἐνότης εἶνε ἡ πρωτίστη ἐγγύησις τῆς ἀκμῆς, τῆς εὐημερίας, τῆς δυνάμεως τῶν λαῶν. Τοιοῦτό τι ηὔχετο ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς πτώσεώς της — τυχεῖν μιᾶς πολιτείας. Δὲν διετέλει καὶ ἡ Ἰταλία τῆς Ἀναγεννήσεως ἐν τῷ αὐτῷ ψυχολογικῷ σημείῳ; Ὁ ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ μαθητῆς, ἀλλὰ καὶ κατὰ πολλὰ ἐφάμιλλος τοῦ διδασκάλου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐζήτησεν ἐπίσης τὸν ἥρωα αὐτοῦ, ἔστω καὶ ἂν οὗτος ὠνομάζετο Καῖσαρ Βοργίας.

Ἡ Ἰταλία εἶχε πρωτίστως ἀνάγκην ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνότητος. Τοῦτο ἤδη προεῖπεν ὁ θεσπέσιος ραψωδός, ὁ *raies* τοῦ μέσου Αἰῶνος. Τοῦτο δ' εἶνε καὶ τὸ ὑπολανθάνον ὑποκείμενον τῆς πολιτικῆς θεωρίας τῶν Λόγων περὶ τῆς πρώτης Δεκάδος τοῦ Τίτου Λιβίου: ἡ πολιτικὴ δικτατορία πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἔθνους.

"Ὅταν ἐν τινι ἱστορικῇ περιόδῳ ἀναρχία καὶ εὐνομία κρατῶσι, τὰ

συνήθη, τὰ ὑπὸ τῶν νόμων διαγεγραμμένα μέσα δὲν ἐξαρκουῖσι, βλάπτουσι δὲ πολλάκις. Μόνον διὰ τῶν ἐκτάκτων ὁ ἐθνικὸς προφήτης καὶ ἥρως δύναται νὰ τελεσιουργήσῃ· τὸ μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία, τὸ διδάσκουσιν οἱ Ρωμαῖοι. Ὁ ἀληθὴς ἄρα πολιτικὸς ἀνὴρ πρέπει νὰ προστρέξῃ εἰς ἀσυνήθεις τρόπους, εἰς τὴν βίαν· πρὸ παντὸς δὲ πρέπει νὰ καταστῆ ἀπόλυτος κύριος, δυνάμενος νὰ διαθέσῃ τὰ πάντα αὐτοβούλως. Ὁ μεταρρυθμιστὴς πολιτείας τινὸς ὑποτίθεται, ὅτι πρέπει νὰ ἦνε ἀνὴρ εὐθύς καὶ γενναῖος· ἀλλ' ἵνα καταστῆ τις διὰ τῆς βίας κύριος, πρέπει νὰ ἦνε πονηρὸς καὶ φιλόδοξος. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ ἡγεμὼν πρότυπον πρέπει νὰ ἔχῃ τὸν Τίτον καὶ τὸν Νέρβαν, τὸν Τραϊανὸν καὶ τὸν Ἀδριανόν, τὸν Ἀντωνῖνον ἢ τὸν Μάρκον, ἀλλ' ὁ τοιοῦτος ἀνὴρ δυσχερῶς θέλει εὐδοκιμήσῃ μεταρρυθμίζων τὴν πολιτείαν, ἂν δὲν μεταχειρισθῇ τρόπους, ἀποδοκιμαζομένους μὲν ὑπὸ τῆς ἠθικῆς, ἐπιβαλλομένους δὲ ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς ἀνάγκης.

Ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα. Οὐδαμῶς πρέπει ν' ἀποκνηῖ τις πρὸ τοῦ ὑψίστου σκοποῦ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς Πολιτείας. Ἡ ἀτιμία καὶ τὸ ἔγκλημα πράξεώς τινος καλύπτονται καὶ ἀμνηστεύονται ὑπὸ τοῦ δι' αὐτῆς ἐπιδιωκομένου μεγαλείου.

Καὶ τοῦτο τὸ θέμα, τὴν θεωρίαν τῆς πολιτικῆς δικτατορίας, τὴν τοσάκις διδαχθεῖσαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τε λαῶν καὶ ἡγεμόνων, ἦν ἀναλύει ἀμυδρῶς ἐν τοῖς περὶ τοῦ Τίτου Λιβίου Λόγοις ὁ Μακιαβέλλης, ἀναλαμβάνει ν' ἀναπτύξῃ συστηματικῶς ἐν τῇ *Ἠγεμονίᾳ*.

Καθ' ὃν χρόνον ἐμελέτα τὰ δόγματα ταῦτα, μακροχρόνιοι μεταξὺ Γουέλφων καὶ Γίβελλίνων ἔριδες εἶχον ἐξαντλήσῃ τὰς ζωτικὰς δυνάμεις τῆς Φλωρεντίας, ἧς κατελύθη ἐπὶ τέλους ἡ ἐλευθερία, ἀναλαβόντος τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τοῦ οἴκου τῶν Μεδίκων. Ἀπόπειρα δημοκρατικῆς διοργανώσεως τῆς Πολιτείας ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μάρκου Σοδερίνη, ἀλλ' ἀπέτυχεν· ὁ δὲ συστασιώτης Μακιαβέλλης ὑπέστη τὴν μοῖραν τοῦ ἡττημένου, ποικιλοτρόπως βασανισθεὶς, ἐπὶ τέλους δ' ἀποχωρήσας εἰς ἀγροτικὴν ἐρημίαν, ἐνθα ἔζη ἐν ἀπομονώσει καὶ λήθῃ.

Ἐν τῇ ἐγκαρτερήσει ταύτῃ συνέλαβε τὴν ιδέαν τῆς συγγραφῆς τοῦ *Ἠγεμόνους*, συμπληρῶν τὰς περὶ Τίτου Λιβίου μελέτας αὐτοῦ καὶ ἐρμηνεύων τοὺς τρόπους, δι' ὧν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ πολιτικὴ δικτατορία πρὸς σωτηρίαν καὶ ἀνακαίνισιν παρηκμακότου λαοῦ.